

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Дипломна робота

магістра

з теми:

**Соціально-економічний розвиток Поділля
в добу незалежності**

Виконала: магістрантка

спеціальності 8.020302 Історія

денної форми навчання

Скочко Маргарита Сергіївна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,

старший викладач

кафедри історії України

Кліщинський Павло Володимирович

Кам'янець-Подільський – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА РОБОТИ.....	7
1.1 Огляд історіографії.....	7
1.2 Джерельна база дослідження.....	12
РОЗДІЛ 2 ФАКТОРИ ЯКІ ВПЛИНУЛИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПОДІЛЛЯ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	17
2.1 Загальні відомості про Подільський регіон	17
2.2 Демографічна ситуація на Поділлі та трудові ресурс.....	30
2.3 Розвиток соціальної сфери.....	40
РОЗДІЛ 3 ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ЕЛЕМЕНТІВ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОДІЛЛЯ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	49
3.1 Особливості розвитку економіки	49
3.2 Розвиток промисловості	57
3.3 Стан сільського господарства.....	69
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми. Поділля – це перлина Західної України. Регіон має великий природно-ресурсний потенціал, різноманітний ландшафт. Край із багатовіковою історією та неоціненним масивом культурної спадщини. Це регіон, який по праву заслуговує на увагу. Сьогодні Поділля охоплює територію сучасних Вінницької, Хмельницької, південь Тернопільської, північні райони Одеської областей, а також невеликі прилеглі території Житомирської, Черкаської, Кропивницької областей. Але саме Вінниччину та Хмельниччину варто вважати “серцем” Поділля.

Одразу після здобуття незалежності було виявлено в Подільському регіоні ряд негативних наслідків командно-адміністративного управління. Для подолання яких було втрачене перше десятиліття незалежної України. Першочерговим завданням стало перевести економіку на шлях розвитку ринкових відносин. Довгий час Поділля залишалося суто аграрним регіоном із невикористаним потенціалом. Ситуація почала змінюватися із розробкою нової стратегії регіонального розвитку, та після впровадження її в дію.

Слідуючи чітко зазначеному плану Подільський регіон вийшов на новий рівень соціально-економічного розвитку. Вже на початку другого десятиліття незалежності, правильно розроблена стратегія дала свої результати. Намітилася тенденція до якісного зростання в усіх галузях економіки. Як результат Вінницька і Хмельницька області перетворилися на потужний аграрно-індустріальний регіон, який навіть у період світової економічної кризи 2008-2009 років та під час нестабільної ситуації у країні, яка розпочалася 2013 року, продовжував показувати розвиток та прогрес. Вінниця і Хмельницький вже протягом п’яти років входять у десятку кращих міст для життя. А це в загальному говорить про підвищення рівня престижності. Таким чином, довгий час Поділля вважали провінцією, з низькими показниками соціально-економічного розвитку. Але сьогодні ситуація змінилася і рівень прогресу може слугувати прикладом для інших регіонів.

Об'єктом дослідження є процес становлення економіки Поділля, та розвиток соціальної сфери в регіоні після отримання незалежності України в 1991 році.

Предметом дослідження є соціальна та економічна сфери регіону, котрі як найкраще демонструють ефективність реформування в посткомуністичний період.

Мета дослідження полягає у тому, щоб розкрити особливості соціально-економічного розвитку Поділля в роки незалежності.

Для реалізації поставленої мети визначено такі **завдання**:

- охарактеризувати історіографію, джерельну базу та визначити теоретико-методологічні засади дослідження;
- визначити і узагальнити відомості про Подільський регіон;
- з'ясувати демографічну ситуація на Поділля та кадровий потенціал регіону в роки незалежності;
- виявити усі аспекти розвиток соціальної сфери на Поділлі;
- охарактеризувати особливості розвитку економіки в регіоні в роки незалежності;
- з'ясувати стан промислового розвитку на Поділлі після ліквідації командно-адміністративної системи;
- визначити розвиток сільського господарства регіону протягом незалежності.

Методологія та методи дослідження. Досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених завдань передбачало використання загальнонаукових й спеціальних історичних методів дослідження.

На основі широкого використання саме загальнонаукових методів відбувається розвиток науки. До них належать: аналіз – це метод, який полягає у тому, що предмет вивчення умовно або практично поділяється на складові елементи, тобто на частини об'єкта, певні ознаки, властивості тощо, кожна частина досліджується як частина цілого; синтез дозволяє поєднати

розчленовані та досліджені у процесі аналізу частини, встановити зв'язок між ними і пізнати предмет як єдине ціле.

Різні принципи використовують відповідно до мети і завдань роботи. Так, принцип об'єктивності передбачає вивчення подій, явищ на основі науково-критичного використання джерел та літератури. Принцип історизму вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Використовується хронологічний метод. Психологічний аналіз забезпечує з'ясування загальних положень.

Застосування названих методів допомогло з'ясувати всю сукупність аспектів, пов'язаних із науковою проблемою. Строга науковість і достовірність можуть бути забезпечена тільки за умови дотримання і поєднання всіх принципів і методів пізнання.

Хронологічні межі роботи охоплюють 1991-2017 роки. Нижня хронологічна межа пов'язана із здобуттям незалежності України (1991 рік). Верхня межа умотивовується останнім завершеним роком (2017 рік).

Географічні межі роботи охоплюють територію сучасних Вінницької та Хмельницької областей, обґрунтовується це тим, що саме вони складають більше 90% території Поділля.

Зв'язок з науковими програмами. Робота виконується згідно науково-дослідної та навчальної програми кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та в контексті загальнонаукових програм вивчення історії України

Новизна дослідження полягає у наступному: вперше здійснено всебічне та глибоке вивчення питань соціально-економічного розвитку Поділля в роки незалежності, шляхом аналізування розвитку соціальної сфери, в тому числі демографічної ситуації в регіоні; висвітлення становища економіки, шляхом детального аналізу розвитку промисловості та сільського господарства.

Апробація роботи. Зміст роботи, окремі її фрагменти були висвітлені на звітній студентській науковій конференції у квітні 2018 року, що відбувалася в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можна використовувати на уроках історії України, краєзнавства, у гуртковій роботі, в школі, а також для підготовки до семінарських занять з історії України та історії Поділля у вищих навчальних закладах, написанні рефератів, доповідей, на конференціях, оскільки основні положення роботи мають значимість для поглиблення знань з історії України та регіональної історії.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів й підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 92 сторінки.

ВИСНОВКИ

Всебічне дослідження теми соціально-економічний розвиток Поділля в добу незалежності дозволило мені зробити наступні узагальнюючі висновки.

Аналіз історіографії з досліджуваної проблеми дозволив стверджувати, що ступінь розроблення у сучасній історичній науці проблематики з історії Поділля в роки незалежності є невисокий. Наявні сучасні публікації, а також монографії загалом не дають повною мірою відтворити історію соціально-економічного розвитку Поділля в добу незалежності, висвітлити усі аспекти розвитку регіону.

Для дослідження історії регіону найбільше значення має Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України. Центр вдало консолідує творчі зусилля вчених істориків академічної науки і краєзнавців Хмельниччини та Вінниччини в галузі історико-регіональних досліджень Поділля від давнини до сьогодення, та впровадження їх результатів в історичну науку, освіту, культуру та видання науково-краєзнавчої літератури.

Дослідження історії Поділля, які публікувалися в перші роки незалежності України носили характер співставлення фактів, охоплюючи лише третину хронологічних меж даної роботи. Більш ґрунтовні дослідження з'являються вже на початку двохтисячних років. Збільшення інтересу до даної теми спостерігається протягом останнього десятиліття. Попри відсутність ґрунтовного дослідження з даної теми, що мало б охоплювало ряд соціально-економічних складових розвитку регіону, в історіографії широко представлені дослідження, які мають частковий зв'язок із нею.

Дана проблематика в історичній науці з кожним роком висвітлювалася все краще. Співставивши усе надбання історіографії, можна говорити про те, що через недостатню вивченість даної теми, дослідникам є ще над чим працювати.

Джерельна база дослідження представлена великою кількістю матеріалів з даної теми. Нагромадження статистичної інформації із соціально-

економічного розвитку регіону в роки незалежності тривала протягом 26 років, триває і до тепер. Розміщення інформації на офіційних сайтах створює умови широкого доступу до неї усіх бажаючих. Статистичні матеріали в повній мірі висвітлюють усі порушені проблеми із теми дослідження.

При використанні наявної літератури, користуючись всім спектром джерельної бази, аналізуючи існуючий матеріал стає можливим створити ґрунтовне дослідження з даної теми. Адже створюється ефект взаємного доповнення між джерельною базою та літературою з даної теми.

На карті України Поділля як історико-географічна область займає, хоча б фрагментарно, майже сім областей. А ось в культурно-історичному розумінні основу Поділля складають Вінницька та Хмельницька області. В географічному положенні можна виділити як позитивні, так і негативні риси. До позитивних моментів в першу чергу варто віднести галузеве транспортно-географічне положення. Але розміщення області у південно-західній частині України має певні стримуючі чинники розвитку потенціалу регіону.

Природно-ресурсний потенціал Поділля потребує детального огляду, Хмельницька та Вінницька області розміщені в територіальній зоні, де не має такої кількості корисних копалин різноманітного характеру, як у Придніпров'ї чи Донбасі. Але на території області є родовища копалин, що несуть промислове значення.

Поділля – це регіон із найменшою заселеністю. Суперечливі демографічні процеси, що відбулися в країні не могли не вплинути на демографічну ситуацію в регіоні. Протягом останніх 25-ти років загальна чисельність населення регіону постійно зменшується. Причинами значного скорочення кількості населення стало перевищення померлих над народженими. В зв'язку з економічною кризою яка почалась в 2008 році, та досить суттєво вплинула на доходи мешканців регіону ситуація з кількістю населення з кожним роком погіршувалась. Після подій 2013 року – Революції Гідності, та 2014 року захоплення Криму і збройного конфлікту на сході України, демографічна

ситуація в регіоні ще більше ускладнилась, оскільки є значна кількість загиблих в зоні АТО і її наслідки регіон відчуватиме в майбутньому.

Від Радянського союзу Поділля отримало хорошу спадщину у вигляді багатогалузевого промислового комплексу, який у той час відповідав усім вимогам адміністративно-командної системи господарювання. Але для розбудови ринкової економіки, та ведення індивідуально-регіонального господарства цього було не достатньо. Шлях реорганізації підприємств тривав достатньо довго, і лише починаючи з 2001 року, щорічні обсяги промислового та сільськогосподарського виробництва збільшувалися від 3% - до 7%.

Для ще більшого покращення економічних показників владою розробляються заходи для приваблення інвестицій в регіон. Хмельницька та Вінницька області належить до інвестиційно-привабливих регіонів України. Вигідне географічне розташування, поєднання значного економічного та природно-ресурсного потенціалу з традиційно високим потенціалом ділової активності місцевого населення сприяли формуванню регіону, як сприятливого для бізнесу. Знову ж таки погіршення інвестиційної активності сьогодні зумовлюється загальнодержавною кризою.

Важливе місце в розвитку країни чи регіону займає промисловість, яка є основою економіки, а відповідно – майбутнього суспільства.

Галузями спеціалізації та основою господарського комплексу Поділля являються: харчова промисловість та промислова переробка сільськогосподарської сировини; промисловість будівельних матеріалів, сільськогосподарське виробництво, машинобудування, хімічна промисловість, електроенергетика, легка промисловість.

Таким чином, промисловість Поділля продемонструвала дещо не стабільний, але у порівнянні з даними по Україні, позитивні показники. Для Подільського регіону - це хороше досягнення, адже прогрес відбувається в умовах кризи в країні.

Найбільшим багатством Поділля – родючий чорнозем. Основною галуззю економіки Поділля є аграрна. Високій продуктивності

сільськогосподарського сектора регіону сприяє вдале географічне положення та сприятливі кліматичні умови.

В аграрному секторі країни Вінниччина та Хмельниччина займали вагомe місце сьогодні. Варті уваги швидкі темпи подолання кризи, це означає, що регіон шукає виходу із ситуації і поступово переходить на ефективне ведення сільського господарства, шляхом впровадження інноваційних технологій. Що говорить про подальшу перспективу розвивати сільське господарство в регіоні.

Отже, в результаті дії усіх факторів, які впливали на соціально-економічний розвиток Поділля, можна стверджувати, що в регіоні спостерігається тенденція до стабільних даних в соціальній і економічній сферах, а подекуди із не частим погіршення показників. Але варто відзначити, що регіон має великий потенціал для розвитку, і він уже сьогодні стоїть на шляху до процвітання. Вінниця і Хмельницький протягом декілька років входять у десятку кращих міст для проживання, що в свою чергу робить регіон ще привабливішим для переселення сюди та інвестування в його економіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела

1. Виробництво основних видів продукції тваринництва у 2016 році : Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2016-/4059-2010-11-19-09-01-19.html>
2. Демографічна ситуація у Вінницькій області в 2014 році: Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/2012-05-29-12-14-25/pres2015/348-pres-traven-2015/3590--2014-.html>
3. Економічна активність населення України 2017: Державна служба статистики України/ за заг. ред. Сенік І.В. Київ, 2017. 205 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf
4. Заклади охорони здоров'я (1995-2015pp.) :) : Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2016-/3979-1995-2010.html>
5. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 році : Державна служба статистики/ за заг. ред. Кармазіна О.О. Київ, 2018. 109 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf
6. Інвестиції та будівельна діяльність : Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2014/279-investment-and-construction-activity.html>
7. Індекси обсягів сільськогосподарського виробництва (1991-2016pp.) : Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2017-/4732--1991-2014.html>

8. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування : Головне управління статистики Вінницької області. URL:
<http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2016-/4099-2012-07-06-09-08-48.html>
9. Кількість живонароджених у Вінницькій області у 2013–2017 р.: Головне управління статистики Вінницької області. URL:
<http://vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/499/5445--20132017-.html>
10. Медичні кадри (1995-2015pp.) : Головне управління статистики Вінницької області. URL:
<http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2016-/3981-1995-2010.html>
11. Населення (1995-2010): Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/statinfo-arhiv-2010/88-demographic/355--1995-2010.html>
12. Населення (1995-2010): Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2017-/4839--1995-2010.html>
13. Населення (1995-2017pp.): Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/5188--1995-2010.html>
14. Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за (2004-2009pp.) : Головне управління статистики Вінницької області. URL:
<http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/statinfo-arhiv-2010/72-industry/241--2004-2009.html>
15. Основні показники ринку праці у 2000-2016 роках: Головне управління статистики Вінницької області. URL:
<http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2017-/4869-2010-11-26-08-01-19.html>

16. Основні показники соціально-економічного розвитку регіону (щомісячна інформація) : Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/statinfo-arhiv-2010/70-macroeconomic-indicators/228-2010-11-23-08-16-10.html>
17. Правопорушення (1995-2015pp.) : Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2016-/3985-1995-2010.html>
18. Програма соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2016 рік. URL: http://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/proekt_soc_ek2016.pdf
19. Про Стратегію сталого розвитку «Україна 2020»: указ президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
20. (42) Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2010-2017 роках: Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/5424-----2010-2017.html>
21. Статистична інформація Архів за 2015 рік: Головне управління статистики Вінницької області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/-2015-.html>
22. Статистичний щорічник Вінниччини за 2016 рік: Головне управління статистики у Вінницькій області/ за заг. ред. Сергія Ігнатієва. Вінниця: ГУС, 2017. 596 с.
23. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2006 рік: Головне управління статистики в Хмельницькій області/ за заг. ред. Скальського В.В. Хмельницький, 2007. 404 с.

24. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2014 рік: Головне управління статистики в Хмельницькій області/ за заг. ред. Хамської Л.О. Хмельницький, 2015. 404 с.
25. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2017 рік: Головне управління статистики в Хмельницькій області/ за заг. ред. Хамської Л.О. Хмельницький, 2018. 515 с.
26. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року (нова редакція) URL: http://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/Strategiya-Vinnichchini-2020.pdf
27. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 рр. URL: http://www.adm.km.ua/doc/doc37_RD_Strategy.pdf
28. Таблиця народжуваності, смертності та очікування життя: Державна служба статистики/ за заг. ред. Тімоніна М.Б. Київ, 2017. 167 с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/BL1001_2017_02_born.pdf
29. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2018 року: Державна служба статистики України/ за заг. ред. Тімоніна М.Б. Київ: “Август Трейд”, 2018. 83 с.

II. Наукові видання, монографії, статті

30. Андрушків І.П. Вовчак О. Д., Руцишин Н. М. Інвестування регіональної економіки та його ефективність в Україні: монографія. Львів: ЛКА, 2010. 192 с.
31. Бабич М.С. Бушовська Л. Б. Оцінка інвестиційної привабливості Хмельницької області. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2013. № 4, т. 3. С. 86-89.
32. Баженов Л. В., Винокур І. С. Нариси історії Поділля. На допомогу вчителю. Хмельницький : Облполіграфвидав, 1990. 327 с.

- 33.Баженов Л.В. 20 років з часу створення Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка . Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2015 рік. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2014. С. 161-166.
- 34.Бойко О.Г., Лапчатий В.В. Оцінка стану земельно-ресурсного потенціалу Хмельниччини. «Наукові доповіді НУБІП» 2011-6 (28). URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Nd/2011_6/11lvv.pdf
35. Буркинський Б.В., Нижник В.М., Ніколайчук М.В. Ефективність використання трудового потенціалу: теорія і практика: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2009. 223 с.
- 36.Григорук П.М., Завгородня Т.П. Аналіз показників промислового розвитку Хмельницької області. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. Хмельницький, 2016, № 4, Том 2. С. 76-86.
37. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Вінницькій області : Вінницька обласна державна адміністрація. Вінниця, 2017. 259 с. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/Вінницька_Доп_2016.pdf
- 38.Економічний потенціал Хмельницької області: формування та використання : монографія / за ред. І.В.Ящишиної. Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2016. 350 с.
39. Казанський Д.П. Стихійна економіка самозайнятості — чим живе Хмельницький. Український тиждень. 2016. № 15(439). С. 20-21.
40. Кириченко В.В. Проблеми та стратегія розвитку економіки Вінницької області. Економіка і організація управління. Вінниця: 2014. - №3-4. С. 115-122.
41. Козар В.В. Трудовий потенціал регіонів України в євроінтеграційному вимірі : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.05. Вінниця, 2016. 240 с.
42. Козловський С.В., Кошельник В.М. Земельно-ресурсний потенціал Вінниччини: формування, використання та розвиток. Збірник наукових

- праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. Вінниця, 2011. №1(56). Том 2. С 136-145.
43. Колесник Т.В. Підвальна О.Г. Особливості інвестиційно-інноваційного розвитку Подільського економічного району. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. Вінниця, 2013. №3. С 111-121.
44. Левицька В.І. Аналіз просторової диференціації туристсько-рекреаційного потенціалу інфраструктури туризму у Вінницькій області. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Житомир, 2013. № 4. С. 187-198.
45. Лобанова О. П. Сучасний соціально-економічний розвиток Хмельницького регіону. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. Суми, 2013. №4. С. 172-175.
46. Лосєв І.В. Стратегічний тил. Український тиждень. 2016, № 15(439). С. 19.
47. Михайловський В.П. Як жила подільська шляхта в XIV–XVIII століттях. Український тиждень. 2016. № 15(439). С. 25-27.
48. Мороз О.В. Динаміка ефективності сільськогосподарських підприємств Вінниччини під впливом факторів інвестиційного та інноваційного процесів. Вісник Хмельницького університету. Економічні науки. Хмельницький: ХНУ, 2009. № 135. С. 69-72.
49. Мороз О.В., Штанько О.С., Сташко І.В. прогностичні параметри розвитку аграрного сектору Вінниччини. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. Вінниця, 2012. №1(56). Том 4. С 109-112.
50. Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji: kolekcja prac naukowych «ЛОГОΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Opole, 18 listopada 2018 r. Obukhov : Drukarnia PE Gulyaeva V.M., 2018. Том 4. s. 122
51. Оцінка людського потенціалу: регіон. аналіз / за наук. ред. В.М. Нижника. Хмельницький: ХНУ, 2015. 392 с.

52. Пашкевич М.С. Наукові засади регулювання регіональної економіки: монографія. Дніпропетровськ-Донецьк: Національний гірничий університет, 2012. 790 с.
53. Поділля: із глибини віків у сьогодення: іст. нарис. Кам'янець-Поділ.: Медобори-2006, 2011. 324 с.
54. Савіна С.С. Формування механізму інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.04. Хмельницький, 2016. 289 с.
55. Слободянюк П.Я. Енергетика Поділля: минуле та сучасність: монографія. Хмельницький: Медобори-2006, 2013. 400 с.
56. Слободянюк П.Я. Шкробот П.М. Профспілки Хмельниччини: історія та сучасність. Тернопіль: Астон, 2013. 264 с.
57. Соціально-економічний розвиток Хмельниччини в умовах трансформаційної економіки : монографія / за ред. Ю. С. Латера. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2011. 216 с.
58. Свідер О. П. Аналіз сучасного стану залучення прямих іноземних інвестицій у підприємства легкої промисловості. Вісник КПНУ імені Івана Огієнка. Економічні науки. Кам'янець-Подільський, 2013. № 8. С. 183-187.
59. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку Поділля та проблеми соціалізації суспільних відносин. Матеріали міжобласного науково-практичного семінару 18 грудня 2010 року. Хмельницький: ОК СПУ, 2010. 104 с.
60. Фіщук Б.П., Фіщук Н.Ю. Відтворення трудових ресурсів села Вінницької області. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. Вінниця, 2010. №4. С 57-67.
61. Хітренко Т. Ф. Рекреаційний потенціал ландшафтів Вінницької області. Агроекологічний журнал. 2016. № 4. С. 39-46.

62. Хмельниччина в контексті історії України: матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф. / за ред. Баженова Л. В. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2012. 558 с.
63. Хмельниччина: минуле, сьогодення, майбутнє. Ядуха В.С та ін. – Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2012. 190 с.
64. Чорний В.Б. Найдавніші відомості про митну справу на Поділлі в історичних джерелах. Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. Вінниця, 2008. № 13. С. 190-197.
65. Шавалюк Л.І. Тихою сапою. Урок економіки від Вінниччини та Хмельниччини // Український тиждень. 2016, № 15(439). С. 22-24
66. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: монографія / Амоша О.І., Новикова О.Ф., Антонюк В.П., Шаульська Л.В., та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк: ІЕП, 2006. 208 с.

III. Довідкова література

67. В'їзний туризм: навч. Посіб. / П.Ф.Коваль та ін. Ніжин: Лук'яненко В.В., 2010. 304 с.
68. Манів З.О., Манів С.З., Луцький І.М. Регіональна економіка: навч. посіб. Львів: Магнолія, 2006. 562 с.
69. Мартусенко І.В. Регіональна економіка: підручник. Тернопіль: Крок, 2015. 626 с.
70. Новітня історія України (1900—2000): підручник / В.І. Гусєв та ін. Київ: Вища школа, 2000. 663 с.
71. Підгірний В.М. Фізична географія Хмельницької області: методичний посібник. Кам'янець-Подільський районний методичний кабінет, 2012. 112 с.
72. Якобчук В. П. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 476 с.

IV. Електронні ресурси

73. Вінницька обласна державна адміністрація : офіційний веб-сайт. URL:
<http://www.vin.gov.ua/>
74. Головне управління статистики у Вінницькій області. URL:
<http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information.html>
75. Головне управління статистики у Хмельницькій області інформує.
<http://www.adm-km.gov.ua/?p=33606>
76. Грошко В.М. Флагмани галузі. Подільські вісті. 2018. 9 серпня. URL:
<http://pvisti.info/economy/4353-flahmany-haluzi>
77. Грошко В.М. Хмельниччина серед перших. Подільські вісті. 2018. 22 листопада. URL: <http://pvisti.info/economy/4575-khmelnichchyna-sered-pershykh>
78. Економіка: Інвестиційний портал Вінниччини. URL:
<http://vininvest.gov.ua/menyu/pro-oblast/ekonomika>
79. Зварич К.М. Дві людини за хвилину покидають Україну. Подільські вісті. 2018. 20 вересня. URL: <http://pvisti.info/economy/4448-dvi-liudyny-za-khvylynu-pokydaiut-ukrainu>
80. Звіт про діяльність правління та осередків Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України у 2017 році. URL:
<http://nsku.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/pdf>
81. Кравчук Н.І., Тарасович Л.В., Яремова М.І. Сучасний стан тваринництва та його місце в розвитку сільської економіки. Житомирський національний агроекологічний університет. Житомир, 2016. URL:
<http://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6810/1/103.pdf>
82. Програма соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2016 рік. URL: http://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/proekt_soc_ek2016.pdf
83. Сільське господарство Хмельницької області: Хмельницька обласна державна адміністрація. URL: http://www.adm-km.gov.ua/?page_id=446

84. Соціально-економічне становище Вінницької області за січень–жовтен 2018 року: інтернет-конференція. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/component/content/article/469/5692---2018.html>
85. Стан сільського господарства Вінниччини у 2016 році: Головне управління статистики . URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/2012-05-29-12-14-25/pres2017/458-traven2017/4970-----2016-.html>
86. Хмельницька область – аналітичний огляд. URL: <https://docplayer.net/44284994-Hmelnicka-oblast-analitichniy-oglyad.html>
87. Хмельниччина інвестиційна: Департамент економічного розвитку, промисловості та інфраструктури Хмельницької облдержадміністрації. URL: <http://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/invest.pdf>